

Warianty tekstologiczne Przedmów do Ewangelii bł. Teofilakta Bułgarskiego jako podstawa do identyfikacji wzoru tetraewangelii wileńskiej z 1644 roku¹

Jerzy Ostapczuk

Wydział Teologiczny Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie
jostap@wp.pl, jostap@chat.edu.pl

SŁOWA KLUCZOWE: Przedmowa, Ewangelia, Teofilakt Bułgarski, Wilno, Lwów

Badania tekstologiczne cerkiewnosłowiańskiego przekładu Dobrej Nowiny i innych tekstów znajdujących się w cyrylickich starych drukach tetraewangelii wskazały, że księgi te da się podzielić na bliskie sobie – pod względem tekstologicznym i liturgicznym – grupy. Jako przykłady można wskazać kilka następujących grup²: tetraewangelie średniobułgarskie i serbskie; tetraewan-

¹ Przedstawione w niniejszej publikacji warianty tekstologiczne zostały również wykorzystane w przygotowanym do druku wystąpieniu konferencyjnym pt. „Przedmowy do Ewangelii bł. Teofilakta Bułgarskiego w cyrylickich tetraewangeliiach lwowskich”, wygłoszonym na XXVIII Międzynarodowej Konferencji Naukowej *Historia religii w Ukrainie*, która odbyła się we Lwowskim Muzeum Religii w dniach 21–23 maja 2018 r. Por. J. Ostapczuk, *Przedmowy do Ewangelii bł. Teofilakta Bułgarskiego w cyrylickich tetraewangeliiach lwowskich*, „Rocznik Teologiczny” LX, z. 2, 2018, s. 155–173.

² Е. Остапчук, *Евангелие от Матфея в старопечатных изданиях Четвероевангелий: предварительные замечания*, [в:] *Современные проблемы археографии*, Выпуск 2: *Сборник статей по материалам конференции к 300-летию Библиотеки Российской академии наук 21–24 октября 2014 г.*, ред. Н. Ю. Бубнов [et al.], сост. М. В. Корогодина, Санкт-Петербург 2016, s. 283; *Евангелие от Марка в старопечатных изданиях богослужебных четверое-*

gelie moskiewskie *tłoczone* do poł. XVI w., do których należą również pierwsze trzy wileńskie; Ewangelie moskiewskie drukowane od połowy XVI w., do których należą również kijowskie, poczajowskie i ostatnia lwowska z 1743 r.; tetry lwowskie, do których należy również ostatnia wileńska edycja z 1644 r. W niektórych z wymienionych grup, na podstawie zupełnie innych wariantów tekstu charakterystycznych dla jeszcze mniejszej liczby wydań, można wydzielić podgrupy³: tetraewangelie z zakładu Michała Śłozki z lat 1644 i 1665 czy kijowskie z lat 1697 i 1712.

W przeważającej liczbie przypadków do jednorodnych tekstologicznie grup zaliczone zostały wszystkie edycje Ewangelii z danego ośrodka drukarskiego lub ich zdecydowana większość, np. tetry moskiewskie *tłoczone* do 1657 lub po 1657 r. Dwie edycje – wileńska z 1644 r. i lwowska z 1743 r. – nie zostały zaklasyfikowane do analogicznych grup, tzn. w pierwszym przypadku do Ewangelii wileńskich, w drugim – do Ewangelii lwowskich. Nie pozwoliły na to poświadczone w nich warianty tekstologiczne charakterystyczne dla wydań pochodzących z zupełnie innych ośrodków wydawniczych, w tych dwóch przypadkach – lwowskiego i moskiewskiego.

Ostatnie wileńskie⁴ wydanie z 21 grudnia 1644 r. na podstawie wariantów tekstologicznych poświadczanych wyłącznie w edycjach tekstu Dobrej Nowiny z oficyny bractwa stauropigialnego we Lwowie oraz z zakładu Śłozki zostało wstępnie zaklasyfikowane do lwowskiej⁵ grupy tekstologicznej. Podstawą do tego były m.in. warianty tekstu poświadczone w:

вангелій, [в:] *Славянская Библия в эпоху раннего книгопечатания. К 510-летию создания библейского сборника Матфея Десятого*, ред. А. А. Алексеев, Санкт-Петербург 2017, s. 366–367; „Предисловие архиепископа Феофилакта к евангелию от Матфея и «Житие ев. Матфея» св. Софрония в старопечатных кириллических богослужебных четвероевангелиях”, wykład wygłoszony podczas konferencji *Восьмые Римские Кирилло-Медодеиевские чтения*, Rzym–Florence, 5–10 II 2018.

³ E. Ostapczuk, *Евангелие от Матфея в старопечатных изданиях...*, s. 283; *Евангелие от Марка в старопечатных изданиях...*, s. 367; *Предисловие архиепископа Феофилакта...*

⁴ Niektóre egzemplarze tego wydania na karcie tytułowej jako miejsce druku mają wskazane Wilno lub Ewie. Ewangelia ta ukazała się *тцанїемъ Брѣства Стварю^а: Храма Гошествїа Гѣро Дѣа*.

⁵ Odmienność tekstologiczna tetraewangelii wileńskiej z 1644 r. od trzech wcześniejszych wydań wileńskich (z lat 1575, 1600 i ok. 1620) została potwierdzona brakiem nielicznych wariantów charakterystycznych dla grupy tetrów wileńskich. Jako specyficzne dla pierwszych trzech wydań wileńskich zostały wskazane zaledwie cztery (w pierwszych dziewięciu *zaczalach* Ewangelii Marka) warianty tekstologiczne, a mianowicie: *іѣ* (*їса* lub *їїса*) – *їс* (Mk 1,1); *проповѣмъ* lub *проповѣдаю* – *проповѣдаемъ* (Mk 1,38); *не мощи* – *не можти* (Mk 1,45); *в капернаоумъ* –

- pierwszych dziewięciu *zaczalach* Ewangelii Marka⁶ (тоу⁷ – тамо {Mk 1,13;35; 2,6}; велитъ – повелѣваетъ {Mk 1,27}; проповѣмъ – проповѣдаю {Mk 1,38}; прокаженіе – проказа {Mk 1,42}; въ слѣдъ его иде – послѣдоваше емоу {Mk 2,14});
- oznaczeniach liturgicznych⁸ (informacja недела предъ просвѣщеніемъ {зачало а} została rozszerzona o и въ навечеріе просвѣщенія на г мъ часъ зачало еуггелія; informacja пне би не се же и на богоявленіе на оутрени {зачало б} została rozszerzona o се же въ на навечеріе богоявленіа: на с мъ часъ и на освѣщеніе водъ и на богоявленіа на оу^тр);
- aparacie liturgicznym⁹ (*Ewangelie na różne potrzeby* w ostatnim wileńskim wydaniu 1644 r. dokładnie powtarzają nazwę, wykaz posług religijnych¹⁰ i numery *zaczal* analogicznej części tetrów lwowskich).

Do 21 grudnia 1644 r. – kiedy ukazała się ostatnia wileńska tetraewangelia – tekst Dobrej Nowiny drukowany był we Lwowie dwukrotnie. Pierwsze lwowskie wydanie ukazało się w drukarni brackiej 20 sierpnia 1636 r., drugie w oficynie Ślozki 18 maja 1644 r. Charakteryzowało się ono m.in. następującymi wariantami tekstu: сатаною¹¹ – ѿ сатаны {Mk 1,13}; оуѣрѣ – видѣ {Mk 1,19}; дивлахоу сѧ – оудивлахоу сѧ {Mk 1,22}; меси – мѣхи {Mk 2,22}¹². Nieobecność w ostatniej wileńskiej Ewangelii tych kilku wariantów tekstologicznych, charakterystycznych wyłącznie dla podgrupy dwóch tetraewangelii lwowskich

в ка (Mk 2,1). Е. Остапчук, *Подлинник виленского (евьеского) четвероевангелия 1644 г.*, [в:] *Матэрыялы Міжнароднага Кангрэса „500 гадоў беларускага кнігадрукавання”*, Частка 1: *XIII Міжнародныя кнігазнаўчыя чытанні, Мінск, 14–15 верасня 2017 г.*, Мінск 2017, s. 295–296.

⁶ Ibidem, s. 293–294.

⁷ Na pierwszym miejscu podany jest wariant poświadczony we wszystkich Ewangeliach średniobułgarskich i serbskich, moskiewskich, pierwszych trzech wileńskich, kijowskich, poczajowskich i tetrze lwowskim z 1743 r., zaś na drugim wariant notowany wyłącznie w tetrach lwowskich (poza ostatnim z 1743 r.).

⁸ Е. Остапчук, *Подлинник виленского (евьеского)...*, s. 295–296.

⁹ Ibidem, s. 296–297.

¹⁰ Wyłącznie w tetrach lwowskich (poza ostatnim z 1743 r.) i jednym wileńskim z 1644 r. zostały wymienione następujące posługi religijne: къ вожеественноу приуашенію; въ вратотворенію; двобранымъ; на освѣщеніе новоу домоу; се же преставленнымъ на свѣтѣ воскресенію даже до недели фомины.

¹¹ Na pierwszym miejscu podany jest wariant poświadczony we wszystkich Ewangeliach średniobułgarskich i serbskich, moskiewskich, wszystkich wileńskich, kijowskich, poczajowskich i lwowskich z drukarni brackiej, zaś na drugim wariant notowany wyłącznie w tetrach lwowskich z oficyny Michała Ślozki.

¹² Wykaz wariantów zob. Е. Остапчук, *Подлинник виленского (евьеского)...*, s. 294–295.

pochodzących z zakładu Ślozki, wskazuje pośrednio, że bractwo w Wilnie wzorowało się na tetraewangelii lwowskiej z 1636 r.

Niniejsze założenie bazuje na małej liczbie wariantów tekstologicznych i liturgicznych poświadczonych w niewielkim fragmencie analizowanego tekstu ewangelicznego (tzn. Mk 1,1–2,22; *zaczęła* 1–9) oraz jeszcze mniejszej części aparatu liturgicznego (tzn. *Ewangelii czytanych na wszelką potrzebę*).

Na potrzeby niniejszej publikacji analizie zostały poddane cztery, również niewielkie objętościowo teksty znajdujące się przed każdą z ksiąg Dobrej Nowiny. Są to napisane w XI w., pierwotnie w języku greckim, Przedmowy do Ewangelii autorstwa bł. Teofilakta Bułgarskiego. W tradycji słowiańskiej zaczęły się one pojawiać już w rękopiśmiennych tetraewangeliach, lecz dopiero od XIV w.¹³ teksty te stopniowo, wraz z upływem czasu, zyskały tak dużą popularność, że znalazły się już we wszystkich cyrylickich starych drukach Ewangelii. Niestety, w badaniach nie wykorzystano całego materiału źródłowego¹⁴, tzn. ze wszystkich 120 cyrylickich starych druków tetraewangelii wykorzystano 80, a mianowicie: 8 średniobułgarskich¹⁵ (oprócz 1¹⁶), 3 serbskie¹⁷, 4 wileńskie¹⁸, 1 z Niżnego Nowogrodu¹⁹, 8 lwowskich²⁰, 8 kijowskich²¹, 5 poczajowskich²², 1 kłińcowską²³ i 42 moskiewskie²⁴.

¹³ E. Дограмаджиева, *Състав на славянските ръкописи четвроевангелия*, „Palaeobulgarica”, vol. 17, no. 2, 1993, s. 11; M. Varpio, *Evangelium Cyrillicum Gothoburgense. A Codicological, Paleographical, Textological and Linguistic Study of a Church Slavonic Tetraevangel*, Lunds Slavonic Monographs, 9, Lund 2005, s. 65; Е. Л. Немировский, *Начало книгопечатания в Валахии*, Т. III. *Начало славянского кирилловского книгопечатания XV – начала XVII века*, Москва 2008, s. 486.

¹⁴ Analizie nie poddano jednej Ewangelii średniobułgarskiej z 1551–53 r. (Sibiu) i około 30 moskiewskich.

¹⁵ Tzn. Ewangelie z Tîrgoviște (1512 r.), Sibiu (1546 r.), Braszowa (1561/1562 r.), Alba Iulii (1579 r.), Szebesz (z lat 1579 i 1583) i monasteru św. Jana koło Bukaresztu (z lat 1582 i po 1582).

¹⁶ Jest to cerkiewnosłowiańsko-rumuńska tetraewangelia z 1551–1553 r. wydana w Sibiu. Zachowana część tej ewangelii zawiera tylko fragment Ewangelii Mateusza. А. А. Гусева, *Издания кирилловского шрифта второй половины XVI века. Сводный каталог*, Москва 2003, s. 25 (nr 1).

¹⁷ Tzn. Ewangelie z Rujna (1537), Belgradu (1552) i Mrkšinej Crkvi (1562).

¹⁸ W Wilnie Ewangelie były drukowane w latach 1575, 1600, ok. 1620 i 1644.

¹⁹ W Niżnym Nowogrodzie Ewangelię wydrukowano w 1613 r.

²⁰ We Lwowie Ewangelie drukowano w latach: 1636, 1644, 1665, 1670, 1690, 1704, 1722, 1743.

²¹ Poddane analizie Ewangelie kijowskie drukowano w latach: 1697, 1712, 1733, 1746, 1759, 1771, 1773, 1784.

²² W PoczaŃowie Ewangelie drukowano w latach: 1759, 1768, 1771, 1780 (dwukrotnie – 1° i 2°).

²³ W Kłińcach Ewangelię wydano tylko w 1786 r., jest to przedruk moskiewskiej edycji z 1648 r.

²⁴ Moskiewskie Ewangelie pochodzą z lat: 1553/54 (tzw. узкошрифтное), 1558/59 (tzw. среднешрифтное), 1563/64 (tzw. широкошрифтное), 1606, 1627, 1628, 1637, 1640, 1644,

Warianty tekstologiczne poświadczone w Ewangeliach średniobułgarskich, serbskich, moskiewskich, kijowskich, poczajowskich, pierwszych trzech wileńskich i ostatniej lwowskiej z 1743 r.	Warianty tekstologiczne poświadczone w Ewangeliach lwowskich (poza ostatnią z 1743 r.) i wileńskiej z 1644 r.
PRZEDMOWA DO EWANGELII MATEUSZA	
Феофилакѣта архієпископа болгарскаго²⁵ ПРЕДИСЛОВІЕ ЕЖЕ ОТЪ МАТФЕѦ СѢГО ЕВАНГЕЛІА	ПРЕДОСЛОВІЕ ЕЖЕ ОТЪ МАТФЕѦ СѢГО ЕВАНГЕЛІА НАПИСАНОЕ Ѡ СѢГО ФЕОФИЛАКТА, АРХІЕПІПА БОЛГАРСКАГО
СМЫСЛЪ ДОУХА	СМЫСЛЪ ДОУХА СѢГО
ЕГДА ГЛАГОЛЕТЬ Г҃Ъ НЕ БОИТЕ СѦ	ЕГДА ГЛАГОЛЕТЬ НЕ БОИТЕ СѦ
ЕГДА ПОУЧУДЕТЬ	ЕГДА НАУЧУДЕТЬ
ИВАННЪ ЖЕ Б҃ГОСЛОВЕН҃ЩИШИ	ИВАННЪ ЖЕ Б҃ГОСЛОВЕН҃ЩИШИ
ПОУЧУДЕТЬ ОУКО НЮДЕН	ПОУЧИТЕТЬ ОУКО НЮДЕН
PRZEDMOWA DO EWANGELII MARKA	
ПРЕДИСЛОВІЕ	ПРЕДОСЛОВІЕ
Б҃Ъ ОУКО СЕИ МАРКО ПЕТРОУ ОУЧЕНИКЪ	Б҃Ъ ОУКО СЕИ С҃ЫИ МАРКО ПЕТРОВЪ ОУЧЕНИКЪ
PRZEDMOWA DO EWANGELII ŁUKASZA	
ПРЕДИСЛОВІЕ	ПРЕДОСЛОВІЕ
ЕГДА Г҃Ъ НАШЕ ОУЧУШЕ	ЕГДА Г҃Ъ НАУЧУШЕ
ПАВЕЛЪ РЕЧЕ К҃Ъ ИГЕМОНОУ	ПАВЕЛЪ РЕЧЕ ИГЕМОНОУ

1648, 1651, 1657, 1663, 1668, 1677, 1681, 1685, 1688, 1689, 1694, 1703, 1716, 1717, 1744, 1745, 1748 (marzec), 1753, 1757, 1762, 1771 (styczeń i maj), 1774, 1775 (styczeń), 1779 (czerwiec i sierpień), 1784, 1785, 1786 (listopad), 1789 (sierpień i listopad), 1791 i 1796.

²⁵ Został poświadczony wariant: *ωχριδεκαго*.

PRZEDMOWA DO EWANGELII JANA	
ПРЕДИСЛОВІЕ	ПРЕДЛОСЛОВІЕ
ДОУХА СИЛА ВЪ <u>НЕМОЩИ</u> СОВЕРШАЕТЪ СѦ	ДОУХА СИЛА ВЪ <u>НЕМОЩЕХЪ</u> СОВЕРШАЕТЪ СѦ
ПАЧЕ ЖЕ <u>ОТЪ НИЖЕ</u> О ВЕЛИКОМЪ БГОСЛОВІИ	ПАЧЕ ЖЕ О ВЕЛИКОМЪ БГОСЛОВІИ ²⁶
ЕГДА ЖЕ ГЛАГОЛЕТЪ СѦ СТЫН	ЕСТЪ ЖЕ ГЛАГОЛЕТЪ СѦ СТЫН <u>СЕН</u>

O ile powyższe warianty tekstu potwierdzają bliskość tekstologiczną ostatniej wileńskiej Ewangelii i lwowskich tetrów, o tyle nie dają one podstaw do rozstrzygnięcia, który z nich – pierwszy z 1636 czy drugi z 1644 r. – został wykorzystany jako pierwowzór przez bractwo w Wilnie. Wskazanie jednego z nich jako wzoru dla ostatniej wileńskiej Ewangelii możliwe jest na podstawie przedstawionych w następnej tabeli wariantów tekstu charakterystycznych wyłącznie dla tetrów z oficyny Śłozki wydanych w latach 1644 (drugiej lwowskiej) i 1665 (trzeciej lwowskiej). Nieobecność tych wariantów w ostatnim tetrze z Wilna potwierdza, że bractwo wileńskie wykorzystało pierwszą Ewangelię lwowską z 1636 r. Gdyby wydawcy posłużyli się drugą lwowską tetraewangelią z 1644 r., warianty tekstu charakterystyczne dla edycji Śłozki byłyby powtórzone w ostatnim wileńskim wydaniu Dobrej Nowiny.

Warianty tekstu poświadczone w Ewangeliach średniobułgarskich, serbskich, moskiewskich, kijowskich, poczajowskich, wszystkich wileńskich i lwowskich z drukarni brackiej	Warianty tekstu poświadczone wyłącznie w dwóch Ewangeliach lwowskich z oficyny Michała Śłozki z lat 1644 i 1665
PRZEDMOWA DO EWANGELII MATEUSZA	
ЗАПОВѢДИ НЕ ХРАНАЩИИМЪ	ЗАПОВѢДИ НЕ ХРАНАЩИХЪ
ЧТО ДИВИШИ СѦ	ЧТО <u>УДИВИШИ СѦ</u>
ІАКО АЩЕ <u>ПО ВСЕМОУ</u> ЕДИНОГЛАСОВАЛИ БЫША	ІАКО АЩЕ <u>ПО СЕМОУ</u> ЕДИНОГЛАСОВАЛИ БЫША

²⁶ Oprócz Ewangelii lwowskich Śłozki (z lat 1644 i 1665).

²⁷ Został poświadczony wariant: ГЛАГОЛЕТЪ ЖЕ СѦ. Niekiedy dodawano tekst: и то іакъ ІОАННЪ lub же іако.

PRZEDMOWA DO EWANGELII MARKA	
ЕГОЖЕ И СЫНА СВОЕГО ИМЕНУЕТЕ ПЕТРОУ	dodany tekst: въ послании своемъ первомъ
нарицаше сѧ иваннѣ анѣсен	zapisanie na marginesie: сѣновецъ
нѣ и павлоу <u>съисходѣнъ</u>	нѣ и павлоу <u>сошественникъ</u>
не тѣую <u>без писаниа</u> проповѣдати	не тѣую <u>словесы</u> проповѣдати
повиноуе сѧ <u>съписа</u>	повиноуе сѧ <u>списати</u>
яко марко списа благоуѣстие	яко марко <u>оуже</u> списа благоуѣстие
извѣствовавъ яко истинно	извѣствовавъ яко истинно <u>естъ</u>
проповѣдавъ въ александрии	проповѣдавъ <u>предложи</u> <u>евѣли</u> <u>се</u> въ александрии
естъ же науертаниѣ <u>евѣлиа</u> <u>явственнѣ</u>	естъ же <u>се</u> науертаниѣ <u>евѣлиа</u> <u>явственѣнѣ</u> <u>съкращенно</u>
<u>приблизъ</u> же по всѣмъ ²⁸ мафѣви сътиуетъ	<u>съгласенѣ</u> же по всѣмъ мафѣви сътиуетъ
PRZEDMOWA DO EWANGELII ŁUKASZA	
внѣшнен ²⁹ премоудрости	внѣшнен премоудрости <u>еллинскон</u>
и отъ мертвыхъ <u>въставшоу</u> хѣн ³⁰	и отъ мертвыхъ <u>въставша</u> хрѣта
и павлоу вѣровавшоу быти <u>съшествена</u>	и павлоу вѣровавшоу быти <u>съпѣшественна</u>
и послѣдователя томуу глѣю павлоу	dodano tekst: о немъ же въ посланиихъ его. послахомъ (рече) снмъ брата. егоже слава естъ въ <u>евѣли</u> по всѣхъ црквахъ. и къ колассаемъ. целѣетъ вы лѣка врагъ възлюбленныи. и къ тимофею. лѣка естъ единъ съ мною

²⁹ Zostały poświadczony warianty: по всѣхъ lub и не во всѣмъ.

²⁸ Został poświadczony wariant: въ внѣшнен.

³⁰ Zostały poświadczony warianty: хрестоу lub їсвы.

по пѣти на десѣтихъ лѣтѣхъ христова вознесения пишеть же	dodano tekst: сїе еѿше ѿ апѣтѣхъ извѣщенїе приемъ. дѣланїа же стѣхъ апѣтѣхъ самовидецъ сѣ павломъ сын
и павелъ рече (къ) игемону	и павелъ <u>иногда</u> рече игемону
PRZEDMOWA DO EWANGELII JANA	
паче же <u>отъ</u> <u>иже</u> о великомъ вѣсловѣ	паче же о великомъ <u>іоаннѣ</u> вѣсловѣ
сеи бо рыбаѣ ѿца вѣ	сеи бо рыбаѣ ѿца <u>баше</u> <u>зведеа</u> огаз dodany tekst: брат же іакѡва апѣла (егоже ирѡдѣ по стрѣти и вознесени гнѣ оѹсѣкнѣ)
ниѹтоже о <u>прѣвѣнуемъ</u> его бытии	ниѹтоже о <u>прѣдѣвѣнуемъ</u> его бытии
да некогда нѣцыи долѣ плѣжоѹции	да некогда нѣцыи ѿ <u>наказани</u> <u>евѡнитѡвѣ</u> долѣ плѣжоѹции
вѣплѣщенїе ³¹ слова ³² <u>невоспоманѹто</u> <u>остаѡи</u>	вѣплѣщенїе слова <u>не</u> <u>вѣспоманѣ</u> , <u>то</u> <u>остаѡи</u>
іакоже ³³ нѣцыи рѣша ³⁴ <u>іако</u> <u>молиша</u> <u>его</u> <u>православнии</u>	(іакоже нѣцыи рѣша) <u>оѹмоленъ</u> <u>бывѣ</u> <u>епѣпы</u> <u>иже</u> ѿ <u>аси</u> <u>православными</u>
<u>іакоже</u> ³⁵ <u>павльшими</u> <u>сѡ</u> ³⁶ <u>нѣкиими</u> <u>етѣрикомъ</u>	<u>противѣ</u> <u>павльшими</u> <u>сѡ</u> <u>етѣрикомъ</u>
<u>егда</u> <u>же</u> <u>глаголетъ</u> <u>сѡ</u> ³⁷ <u>стѣи</u>	<u>естъ</u> <u>же</u> <u>и</u> <u>ина</u> <u>вина</u> <u>сеѡ</u> <u>егда</u> <u>бо</u> (<u>глаголетъ</u> <u>сѡ</u>) <u>стѣи</u> <u>сеи</u>
<u>иныхъ</u> <u>евггелистѣ</u> ³⁸ <u>проѹетъ</u> ³⁹ <u>подивити</u> <u>сѡ</u> ⁴⁰ <u>тамо</u>	<u>иныхъ</u> <u>евггелистѣ</u> <u>бѡговѣста</u> <u>проѹетъ</u> <u>оѹдивити</u> <u>сѡ</u> <u>емѣ</u> <u>тамо</u>

³¹ Został poświadczony wariant: о воплощенїи.

³² Został poświadczony wariant: слово.

³³ Zostały poświadczone warianty: іако і глабѣтъ же.

³⁴ Zostały poświadczone warianty: писано бо еѣ і же глаголютъ.

³⁵ Został poświadczony wariant: понеже.

³⁶ Został poświadczony wariant: павиша сѡ.

³⁷ Został poświadczony wariant: глаголетъ же сѡ. Niekiedy dodawany był tekst: и то іакѡ іоаннѣ lub же іако.

³⁸ Został poświadczony wariant: егда ѿ иныхъ.

³⁹ Został poświadczony wariant: проѹте.

⁴⁰ Zostały poświadczone warianty: подиви сѡ і оѹдиви сѡ.

снѧ же сѣмоу ⁴¹ распрострѣти ⁴² и изяснити ⁴³	снѧ же сѣмоу распрострѣти <u>вѣсловѣ</u> и изяснити
списа въ патмѣ островѣ ⁴⁴ заточенъ прекываѧ	<u>послѣди всѣхъ еѡлиѣ</u> списа въ патмѣ островѣ заточенъ <u>тамо</u> прекываѧ
по тридесѧтихъ ⁴⁵ и двою ⁴⁶ лѣтѣхъ ⁴⁷	<u>си еѣ</u> по тридесѧтихъ и двою лѣтѣхъ
въ началѣ ⁴⁸ вѣ слово ⁴⁹	додано текст: и слово вѣ оу вѣа и вѣтѣ вѣ слово

Warianty tekstologiczne poświadczane w Przedmowach do Ewangelii bł. Teofilakta Bułgarskiego, znajdujących się przed poszczególnymi czterema księgami Dobrej Nowiny w cyrylickich starych drukach tetraewangelii, poświadczyły bliskość tekstologiczną tetrów lwowskich i ostatniej wileńskiej Ewangelii z 1644 r., do przygotowania której został wykorzystany pierwszy tetr wydany we Lwowie w 1636 r.

Na uwagę zasługuje fakt, że analizy tekstologiczne cerkiewnosłowiańskiego przekładu Dobrej Nowiny i towarzyszących jej tekstów potwierdzają wyniki innych badań (np. z zakresu księgoznawstwa) lwowskich i wileńskich starych druków. Według Natalii Bondar druga i trzecia Ewangelia wileńska (z lat 1600 i ok. 1620) dość dokładnie powtarzają przymioty pierwszej (z 1575 r.), w przeciwieństwie do ostatniej – czwartej z 1644 r. – różniącej się od nich na wiele sposobów i wykazującej wyraźne podobieństwo do lwowskich⁵⁰. Przeprowa-

⁴¹ Został poświadczony wariant: онъ.

⁴² Został poświadczony wariant: распростре.

⁴³ Został poświadczony wariant: изясни.

⁴⁴ Został poświadczony wariant: да съпишеть евангліе и съписа.

⁴⁵ Zostały poświadczane następujące warianty: тридесѧти, тридесѧтъ і ѧ тиѣхъ.

⁴⁶ Zostały poświadczane następujące warianty: двою, двоу, и двѣ, и двѣхъ і ѣ.

⁴⁷ Zostały poświadczane następujące warianty: лѣтѣ, лѣтѣ і лѣтѣ.

⁴⁸ Został poświadczony wariant: въ началю.

⁴⁹ W trzech Ewangeliach – jednej z Rujna i dwóch z Bukaresztu – został poświadczony tekst: и слово вѣ къ ѣѣ, który w dwóch ostatnich jest rozszerzony o: ѣѣ вѣ слово.

⁵⁰ Н. П. Бондар, *Взаємовпливи кириличних видань Євангелій другої пол. XVI – першої пол. XVII ст. вільнюського та львівського друку*, [w:] *Науковий потенціал славістики: Історичні здобутки та тенденції розвитку. Тези доповідей міжнародної наукової конференції до дня слов'янської писемності і культури (Київ, 21 травня 2015 р.)*, ред. О. С. Онищенко, Київ 2015, s. 110–111.

dziane przez autorkę badania tekstologiczne ostatniej wileńskiej Ewangelii i pierwszych dwóch lwowskich dały odpowiedź na pytanie o wzór cyrylickiej tetraewangelii wileńskiego bractwa Świętego Ducha z 1644 r.

BIBLIOGRAFIA

- Ostapczuk J., *Przedmowy do Ewangelii bł. Teofilakta Bułgarskiego w cyrylickich tetraewangeliiach lwowskich*, „Rocznik Teologiczny”, LX, z. 2, 2018.
- Varpio M., *Evangelium Cyrillicum Gothoburgense. A Codicological, Paleographical, Textological and Linguistic Study of a Church Slavonic Tetraevangel*, Lunds Slavonic Monographs, 9, Lund 2005.
- Бондар Н. П., *Взаємовпливи кириличних видань Євангелій другої пол. XVI – першої пол. XVII ст. вільнюського та львівського друку*, [w:] *Науковий потенціал славістики: Історичні здобутки та тенденції розвитку. Тези доповідей міжнародної наукової конференції до дня слов'янської писемності і культури (Київ, 21 травня 2015 р.)*, ред. О. С. Онищенко, Київ 2015.
- Гусева А. А., *Издания кирилловского шрифта второй половины XVI века. Сводный каталог*, Москва 2003, s. 25 (nr 1).
- Дограмаджиева Е., *Състав на славянските ръкописи четвроевангелия*, „Palaeobulgarica”, vol. 17, no. 2, 1993.
- Немировский Е. Л., *Начало книгопечатания в Валахии*, Т. III. *Начало славянского кирилловского книгопечатания XV – начала XVII века*, Москва 2008.
- Остапчук Е., *Евангелие от Матфея в старопечатных изданиях Четвроевангелий: предварительные замечания*, [в:] *Современные проблемы археографии*, Выпуск 2: *Сборник статей по материалам конференции к 300-летию Библиотеки Российской академии наук 21–24 октября 2014 г.*, ред. Н. Ю. Бубнов [et al.], Сост. М. В. Корогодина, Санкт-Петербург 2016.
- Остапчук Е., *Евангелие от Марка в старопечатных изданиях богослужебных четвроевангелий*, [в:] *Славянская Библия в эпоху раннего книгопечатания. К 510-летию создания библейского сборника Матфея Десятого*, ред. А. А. Алексеев, Санкт-Петербург 2017.
- Остапчук Е., *Подлинник виленского (евьеского) четвроевангелия 1644 г.*, [в:] *Матэрыялы Міжнароднага Кангрэса „500 гадоў беларускага кнігадрукавання”*, Частка 1: *XIII Міжнародныя кнігазнаўчыя чытанні*, Мінск, 14–15 верасня 2017 г., Минск 2017.
- Остапчук Е., „Предисловие архиепископа Феофилакта к евангелию от Матфея и «Житие св. Матфея» св. Софрония в старопечатных кириллических богослужебных четвроевангелиях”, wykład wygłoszony podczas konferencji *Восьмые Римские Кирилло-Мефодиевские чтения*, Rzym–Florence, 5–10 II 2018.

**Textological Variants in Introductions to the Gospels
by Theophylact, Archbishop of Bulgaria, as a Basis for Identification
of the Vilnius Tetragospel 1644 Prototype**

Jerzy Ostapczuk

Cyrillic early printed tetragospels were issued in Vilnius four times. For the last time they were released in 1644 at the „Descent of the Holy Spirit” printing house of the Vilnius Brotherhood. This last edition differs from three previous Vilnius Gospels in many aspects, i.e. textology, liturgy, etc., and is considered very similar to Lvov tetragospels, especially to the first one published in 1636.

In the submitted publication textological variants of four introductions to the Gospels by Theophylact, Archbishop of Bulgaria, have been presented and this material confirms previous assumptions and proves that the last Vilnius tetragospel released in 1644 was reprinted from the first Lviv edition published in 1636.

**Текстологические разночтения Предисловий к Евангелиям
Феофилакта Болгарского как основа идентификации
подлинника виленского четвероевангелия 1644 г.**

Ежи Остапчук

Кириллические старопечатные четвероевангелия печатались в Вильне четыре раза. Последний раз издание вышло в 1644 году в братской типографии Сошествия Святого Духа. Считается, что это последнее издание отличается от трех предыдущих виленских Евангелий во многих аспектах, т.е. текстологическом, литургическом и т. д., и является похожим на львовские четвероевангелия, особенно на первое издание 1636 года.

Публикуемые в статье текстологические разночтения из четырех Предисловий к Евангелиям Феофилакта Болгарского подтвердили предыдущие предположения и указали, что виленское Евангелие 1644 года было перепечатано из первого львовского издания 1636 года.